

املاک اسلامی افغانستان

وزارت ارشاد، حج و اوقاف

ریاست عمومی ارشاد و انسجام مساجد و حسینیه ها

موضوع خطابت روز جمعه و تقریر و بیان تحریر شده که به تمام خطباء
مرکز و ولایات به هر دو زبان ملی کشور (دري و پشتو) ارسال میگردد

۴/ جمادی الأولى/ ۱۴۴۸ هـ، ق مطابق ۲۴ / میزان / ۱۴۰۵ هـ، ش

اهمیت صداقت و انصاف در معاملات و پیامد های ناگوار فریب کاری و پنهان کردن عیب در مبیعه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم الدين.

أما بعد: فقد قال الله سبحانه وتعالى: (وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ * أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ * وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ * وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ * فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ * وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ). (۱)

تجار محترم و حاضرین گرانقدر!

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته!

دین مقدس اسلام از مسلمانان می خواهد که جامعه ای پاک و سالم ایجاد کنند؛ جامعه ای که تمام عرصه های زندگی آن بر صداقت و راستی استوار باشد. هر فرد در جامعه اسلامی باید در زندگی خود شخص راست گو، صادق و امانت دار باشد و جامعه اسلامی از هرگونه فریب، نیرنگ و خیانت پاک باشد. به ویژه در معاملات و دادوستد، تمام افراد جامعه باید از فریب کاری و پنهان کردن عیب مبیعه مورد معامله خودداری کنند.

اسلام تنها دینی منحصر- به مسجد، نماز و روزه نیست؛ بلکه برای بازار، تجارت، خانواده، جامعه و تمام معاملات زندگی نیز رهنمودهای روشن و سازنده دارد. مسلمان باید هم در مسجد بنده الله تعالی باشد و هم در بازار به احکام و اوامر او پایبندی داشته باشد.

خرید و فروش یکی از نیازهای اساسی زندگی انسان هاست؛ مردم هر روز مواد غذایی، لباس، دوا، خانه، زمین، موتر و سایر وسایل را خرید و فروش می کنند. در جریان این معاملات، اموال، حقوق و منافع مردم با یکدیگر ارتباط پیدا می کند.

اگر خرید و فروش بر راستی و امانت داری استوار باشد، در میان مردم اعتماد، محبت و برکت به وجود می آید؛ اما اگر معاملات بر دروغ، خیانت، فریب، احتکار و نیرنگ بنا شده باشد، حقوق مردم پایمال می شود، فقر و دشمنی افزایش می یابد و برکت رزق حلال از میان می رود.

الله جل جلاله مسلمانان را به راست گویی و عدالت امر کرده و فرموده است: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ) (۲)
ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده اید از الله بترسید و با صادقان باشید.

در این آیه الله تعالی مؤمنان را فرمان می دهد که تقوای الهی را پیشه کنند و با راست گویان همراه و همگام باشند. تاجران نیز مخاطب این فرمان الهی هستند؛ بنابراین، آنان باید در سخنان، وعده ها، تعیین قیمت ها، بیان کیفیت مبیعه، محاسبه قرض ها و تمام جوانب معاملات خود، راستی و صداقت را پیشه سازند.

الله تعالی در آیه مبارکه دیگری راست گویان را چنین توصیف کرده است: (مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ). (۳)
ترجمه: از مؤمنان مردانی هستند که به آنچه با الله بر آن پیمان بسته بودند صادقانه وفا کردند.

راست گویی تنها به این معنا نیست که انسان در سخنان خود دروغ نگوید؛ بلکه این نیز بخشی از راست گویی است که حقوق مردم را به طور کامل ادا کند، عیب مبیعه مورد معامله را پنهان نسازد، همواره عدالت و انصاف را رعایت کند، به وعده های خود وفا نماید و از ناآگاهی دیگران برای به دست آوردن منفعت نامشروع سوءاستفاده نکند.

راست گویی تاجر مسلمان زمانی آشکار می شود که فرصت به دست آوردن سود از راه دروغ برایش فراهم باشد، اما از ترس الله تعالی از دروغ گویی خودداری کند. الله جل جلاله به عدالت فرمان داده و عدالت پیشگان را دوست دارد. الله جل جلاله فرموده است: (وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ). (۴)

ترجمه: عدل وانصاف کنید بی گمان الله عادلان را دوست دارد.

همچنین دروغ گویی، قسم خوردن دروغ و فریب دادن مردم از کارهای شیطان است؛ چنان که الله تعالی فرموده است: وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ * فَذَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ (۵)

ترجمه: و برای آن دو قسم خورد من برای شما از خیرخواه هانم. پس آن دو را با فریب از مرتبه شان پائین کرد.

الله جل جلاله به رعایت عدالت در پیمان و وزن امر کرده و فرموده است: (أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ * وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ) (۶)

ترجمه: تا در ترازو از حد تجاوز نکنید و وزن را بر اساس عدل برپا دارید و در ترازو کم نگذارید.

همچنان الله جل جلاله به مسلمانان امر کرده است که پیمان و وزن را کامل ادا کنند و از اموال مردم چیزی نكاهند. الله تعالی می فرماید: (وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا). (۷)

ترجمه: و پیمان و ترازو را به عدل وانصاف مراعات کنید هیچ کس را مکلف نمی سازیم مگر به قدر طاقت و توان او.

۲- التوبة: (۱۱۹)

۳- الأحزاب: (۲۳)

۴- الحجرات: (۹)

۵- الاعراف: ۲۱-۲۲

۶- الرحمن: (۸-۹)

۷- الأنعام: (۱۵۲)

الله تعالی در این آیه به حفظ حقوق مردم، اداء کردن پیمانه و وزن به طور کامل و رعایت عدالت امر کرده است.

عدالت در تجارت به این معناست که تاجر به حقوق خریدار احترام بگذارد، در وزن و اندازه کم فروشی نکند، کیفیت واقعی مبیعه را بیان نماید و اطلاعات مهم مربوط به معامله را که بر تصمیم خریدار تأثیر می گذارد، پنهان نسازد.

الله جل جلاله برای کسانی که از اموال مردم می کاهند و از این راه اموال آنان را به ناحق تصاحب می کنند، وعده هلاکت داده است. الله تعالی درباره کم فروشان می فرماید: (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ * الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ * وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ). (۸)

ترجمه: وای بر کم کنندگان حقوق مردم، کسانی که وقتی از مردم پیمانه بگیرند به تمام و کمال میگیرند و چون به ایشان پیمانه دهند یا وزن کنند کم میکنند.

این آیات تنها درباره کم فروشان زمان های گذشته نیست؛ بلکه برای هر کسی که در حق دیگران کم کاری و کوتاهی می کند و از حقوق آنان می کاهد، پیام عبرت آموزی دارد. الله تعالی به مسلمانان امر کرده است که از اموال مردم نگاهند.

الله تعالی می فرماید: (وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ). (۹)

ترجمه: حقوق و اموال مردم را کم نکنید.

بنابراین، مسلمان باید در تمام جنبه های کار خود، از جمله دکان، ترازو، پیمانه، حساب و کتاب و معاملات، عدالت و انصاف را رعایت کند. اگر در معاملات گذشته، عمداً حقوق مردم را پایمال کرده باشد، باید توبه کند و تا حد امکان، حقوق آنان را به صاحبان شان بازگرداند.

پنهان کردن عیب مبیعه مورد معامله و فریب دادن خریدار، از مصادیق تصرف در اموال مردم به شیوه باطل است. الله تعالی مسلمانان را از تصرف در اموال یکدیگر از راه های ناحق منع کرده است. الله تعالی فرموده است: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ) (۱۰)

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده اید مالهای یکدیگر را در بین خودتان به ناحق نخورید.

الله جل جلاله فریب کاری را از ویژگی های منافقان شمرده و فرموده است: (يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ). (۱۱)

ترجمه: البته منافقین (به گمان خود) با الله نیرنگ میکنند در حالیکه الله (با تدبیر خود) به آنها نیرنگ میزند.

در احادیث نبوی، راست گویی ستایش و دروغ گویی نکوهش شده است. در یکی از احادیث شریف، از عبدالله بن مسعود رضی الله عنه روایت شده است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «إِنَّ الصَّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يَكُونَ صَدِيقًا، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا». (۱۲)

۸- المطففين: (۳-۱)

۹- الأعراف: (۸۵)

۱۰- النساء: (۲۹)

۱۱- النساء: (۱۴۲)

۱۲- صحیح البخاری (۲۵/۸)، صحیح مسلم (۴/۲۰۱۲)

ترجمه: بی‌گمان، راست‌گویی انسان را به نیکی رهنمائی میکند و نیکی انسان را به بهشت هدایت می‌کند. انسان پیوسته راست می‌گوید تا آن‌که در نزد الله تعالی در شمار راست‌گویان نوشته می‌شود. و بی‌گمان، دروغ‌گویی انسان را به گناه و نافرمانی می‌کشد و گناه و نافرمانی انسان را به آتش دوزخ رهنمائی میکند. انسان پیوسته دروغ می‌گوید تا آن‌که در نزد الله تعالی در شمار دروغ‌گویان نوشته می‌شود.

پیام این حدیث آن است که راست‌گویی تنها وسیله‌ای برای درست انجام دادن یک معامله نیست؛ بلکه بخش مهمی از شکل‌گیری شخصیت انسان و پیمودن راه رسیدن به بهشت به شمار می‌رود.

تاجری که هر روز در مورد کیفیت، وزن، اندازه و قیمت مبیعه راست می‌گوید، خصلت صداقت را در وجود خود تقویت می‌کند؛ اما کسی که برای به دست آوردن سود اندک دروغ می‌گوید، به تدریج دروغ‌گویی برایش به عادت تبدیل می‌شود و دروازه‌های گناهان دیگر نیز به روی او گشوده می‌گردد. بنابراین، تاجر مسلمان نباید برای به دست آوردن سود اندک، دین، وجدان و آخرت خود را قربانی کند.

راست‌گویی در خرید و فروش سبب برکت می‌شود و پنهان کردن عیب مبیعه، برکت را از میان می‌برد: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده‌اند: «الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُرْكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَذَبَا وَكَتَمَا مُحِقَّتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا».^(۱۳)

ترجمه: خریدار و فروشنده تا زمانی که از یکدیگر جدا نشده‌اند، اختیار دارند که معامله را بپذیرند یا فسخ کنند؛ پس اگر هر دو راست بگویند و حقیقت مبیعه را آشکار سازند، در معامله آنان برکت نهاده می‌شود؛ اما اگر دروغ بگویند و حقیقت را پنهان کنند، برکت معامله آنان از میان برداشته می‌شود.

در این حدیث، دو عامل مهم برکت در خرید و فروش بیان شده است:

۱- راست‌گویی: بیان حقیقت درباره مبیعه و خودداری از دروغ‌گویی.

۲- وضاحت و امانت‌داری: آشکار ساختن عیب‌ها، مشکلات و اطلاعات مهم مربوط به مبیعه که خریدار باید از آن‌ها آگاه باشد.

همچنین دو عامل مهمی که از میان رفتن برکت می‌شود عبارت‌اند از:

۱- دروغ‌گویی.

۲- پنهان کردن عیب و حقیقت مبیعه.

در این‌جا باید نکته مهمی را به خاطر داشته باشیم، برکت تنها به معنای زیاد شدن پول نیست؛ گاهی مال انسان زیاد است، اما در زندگی آرامش ندارد، خانواده‌اش با مشکلات روبه‌رو است و در مورد مصرف و نگهداری دارایی خود نگران است. در درآمد حلال، آرامش خاطر، اعتماد مردم و رضایت الله تعالی از نشانه‌های مهم برکت‌اند.

در شریعت اسلامی، فضیلت بزرگی برای تاجری بیان شده است که راست‌گو و امانت‌دار باشد. رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده‌اند: «التَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ».^(۱۴) ترجمه: تاجر راست‌گو و امانت‌دار با پیامبران، صدیقین و شهداء خواهد بود.

^{۱۳} - صحیح البخاری (۵۸/۳)، صحیح مسلم (۱۱۶۴/۳)

^{۱۴} - سنن الترمذی ت‌شاکر (۵۰۷/۳) وقال: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ، سنن ابن‌ماجه ت‌الزَنُوط (۲۷۲/۳)

این فضیلت برای تاجری است که در راست گویی و امانت داری استوار باشد، حقوق مردم را پایمال نکند و از راه‌های حرام دوری نماید.

اسلام به پیروان خود سفارش کرده است که هرگاه کسی مبیعه ای را می‌فروشد، باید عیب آن را برای خریدار بیان کند.

در حدیث شریف آمده است: «عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ بَاعَ مِنْ أَخِيهِ بَيْعًا فِيهِ عَيْبٌ، إِلَّا يَبَيِّنَهُ لَهُ» (١٥)

ترجمه: از حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه روایت است که فرمود: از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که می‌فرمودند: مسلمان برادر مسلمان است و برای هیچ مسلمانی جایز نیست که مبیعه ای دارای عیب را به برادر مسلمان خود بفروشد، مگر این که آن عیب را برای او بیان کند.

در این مورد، هشدارهای شدید در احادیث نبوی وارد شده است. در یکی از احادیث شریف، نبی علیه السلام می‌فرمایند که فریب کار از ما نیست «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَرَّ عَلَى صُبْرَةٍ طَعَامٍ فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهَا فَتَأَلَّتْ أَصَابِعُهُ بَلَاءً فَقَالَ «مَا هَذَا يَا صَاحِبَ الطَّعَامِ». قَالَ أَصَابَتْهُ السَّمَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ «أَفَلَا جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعَامِ كَي يَرَاهُ النَّاسُ مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنِّي» (١٦)

ترجمه: از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت است که رسول الله صلی الله علیه وسلم از کنار توده‌ای از مواد غذایی گذشتند. پس دست مبارک خود را در میان آن فرو بردند و انگشتان‌شان به رطوبت برخورد کرد. آن گاه فرمودند: «ای صاحب این مواد غذایی! این چیست؟» او گفت: ای رسول الله! باران به آن رسیده است. پیامبر علیه السلام فرمودند: «چرا آن قسمت تر را بالای مواد غذایی قرار ندادی تا مردم آن را ببینند؟ هر کس فریب کاری کند، از ما نیست.» وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ لَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ يَبِيعُ سَلْعَةً يَعْلَمُ أَنَّ بِهَا دَاءً إِلَّا أَخْبَرَهُ» (١٧)

ترجمه: حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه می‌فرماید: برای هیچ کس جایز نیست که مبیعه خود را بفروشد، در حالی که می‌داند آن مبیعه عیبی دارد، مگر این که خریدار را از آن آگاه سازد.

این حدیث هشدار بسیار جدی در برابر تقلب و فریب کاری است. عبارت «فَلَيْسَ مِنَّا» به این معنا نیست که هر فریب کار از اسلام خارج می‌شود؛ بلکه معنای آن این است که چنین عملی با رهنمودهای رسول الله صلی الله علیه وسلم و اخلاق شایسته مسلمان سازگار نیست. سنن الترمذی ت شاكر (٥٠٧/٣)، سنن ابن ماجه (٧٢٦/٢)

قسم خوردن دروغ در خرید و فروش، به منظور پنهان کردن عیب مبیعه عملی حرام است و برکت معامله را از میان می‌برد. در حدیث شریف آمده است: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْحَلْفُ مُنْفَقَةٌ لِلْسُّلْعَةِ مُمَحِقَةٌ لِلْبَرَكَةِ» (١٨).

ترجمه: از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت است که فرمود: از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که می‌فرمودند: قسم خوردن، مبیعه را به فروش می‌رساند، اما برکت را از میان می‌برد.

١٥ - سنن ابن ماجه ت الأرئووط (٣/ ٣٥٦)

١٦ - صحیح مسلم (١/ ٦٩)

١٧ - صحیح البخاری ت (٥/ ٢٥٣)

١٨ - صحیح البخاری ت (٥/ ٢٦٨)، صحیح مسلم (٥/ ٥٦)

در حدیث شریف دیگری آمده است: عن أبي قتادة - رضي الله عنه : أنه سمع رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يقول : « يَا كُفَّاهُ الْخَلْفِ فِي الْبَيْعِ ، فَإِنَّهُ يَنْفَقُ ثُمَّ يَمَحُقُ » . (۱۹)

ترجمه: از حضرت ابو قتاده رضی الله عنه روایت است که از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنید که می فرمودند: از قسم خوردن زیاد در هنگام خرید و فروش بپرهیزید؛ زیرا قسم خوردن، مبیعه را به فروش می رساند، اما برکت آن را از میان می برد. گاهی انسان به تجارت و خرید و فروش مشغول می شود و برای فروش مبیعه خود پی هم قسم می خورد؛ اما ناگهان با مصیبتی روبه رو می شود که یا اصل سرمایه و یا مبیعه تجارتی اش از بین می رود یا پولی را که از راه تجارت به دست آورده است، از دست می دهد.

در حدیث شریف دیگری آمده است: عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» قَالَ: فَقَرَأَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، قَالَ أَبُو ذَرٍّ: خَابُوا وَخَسِرُوا، مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «الْمُسْبِلُ، وَالْمُنْفِقُ، وَالْمُنْفِقُ سَلَعَتُهُ بِالْخَلْفِ الْكَاذِبِ» (۲۰)

ترجمه: از حضرت ابوذر رضی الله عنه روایت است که پیامبر علیه السلام فرمودند: سه گروه هستند که الله تعالی در روز قیامت با آنان سخن نمی گوید، به آنان نظر رحمت نمی افکند، آنان را پاک نمی سازد و برای شان عذاب دردناکی خواهد بود.

راوی می گوید: رسول الله صلی الله علیه وسلم این سخن را سه بار تکرار کردند. حضرت ابوذر رضی الله عنه گفت: آنان محروم و زیان کار شدند! ای رسول الله، اینان چه کسانی هستند؟ پیامبر علیه السلام فرمودند: کسی که لباس خود را از روی تکبر پایین تر از قوزک پا آویزان می کند، کسی که به دیگران احسان می کند و سپس بر آنان منت می گذارد، و کسی که مبیعه خود را با قسم دروغ به فروش می رساند.

نمونه هایی از فریب کاری و پنهان کردن عیب مبیعه در خرید و فروش:

در بازارهای افغانستان، معاملات اموال وارداتی، صرافی ها، پول های موبایلی، فروش آنلاین، خرید و فروش موتر، زمین، مواد ساختمانی و معاملات عمده فروشی، نمونه های گوناگونی از فریب کاری، تقلب و پنهان کردن عیب مبیعه وجود دارد که برخی از آن ها در زیر بیان می شود:

۱- فریب کاری در بازار روزمره و اموال وارداتی: مانند فریب دادن مشتری در مورد کیفیت و اصل بودن اموال وارداتی؛ برای مثال، مبیعه ارزان یا تقلبی وارد شده از چین، پاکستان، ایران یا کشورهای دیگر را به نام برند مشهور، تولید اصلی یا جنس ممتاز فروختن؛ یا مبیعه ای دست دوم را به عنوان مبیعه نو عرضه کردن.

۲- فریب کاری در مورد تاریخ مصرف و ترکیب مواد غذایی و دواها: مانند تغییر دادن تاریخ انقضای مبیعه، پنهان کردن تاریخ تولید، بسته بندی مجدد مواد فاسد شده یا ارائه اطلاعات نادرست درباره ترکیبات دواها و مواد غذایی.

۳- کم فروشی پنهانی در وزن و پیمانه: مانند این که وزن یک بوجی آرد، برنج، بوره، روغن یا سایر مبیعه ها کامل نشان داده شود، در حالی که مقدار واقعی آن کمتر باشد؛ یا ترازو دست کاری شود؛ یا به جای وزن خالص مبیعه، وزن ظرف نیز در وزن مبیعه محاسبه گردد.

۴- پنهان کردن درجه و کیفیت مبیعه های انبار شده: مانند مخلوط کردن مبیعه های درجه یک با مبیعه های درجه دو در عمده فروشی، مخلوط کردن اجناس کهنه با اجناس نو، یا نشان دادن نمونه ای از مبیعه های با کیفیت و وعده دادن همان کیفیت، اما سپس تحویل دادن مبیعه با کیفیت پایین تر به خریدار.

۱۹- صحیح مسلم (۵/۵۶)

۲۰- صحیح مسلم (۱/۱۰۲)

۵- فریب کاری در معاملات زمین، خانه و ساختمان: مانند فروش یک ملک به چند نفر؛ به این صورت که فروشنده خانه یا زمینی را نخست به یک نفر می‌فروشد، اما با پنهان کردن معامله قبلی، همان ملک را دوباره به شخص دیگری نیز می‌فروشد. استفاده از قبالة، وکالت خط یا اسناد معاملاتی جعلی، ساختن اسناد جعلی ملکیت، ثبت نادرست قیمت و شرایط در سند، یا فروختن ساختمانی که اصلاً وجود ندارد یا هنوز ساخته نشده است بنام ساختمان موجود وقابل استفاده، از دیگر نمونه‌های این نوع فریب کاری به شمار می‌رود.

۶- فریب کاری در مورد قیمت و کمیشن توسط دفاتر رهنمای معاملات: مانند پنهان کردن قیمت اصلی ملک، سوءاستفاده از ناآگاهی دو طرف معامله، گرفتن کمیشن اضافی برخلاف توافق، یا درج قیمتی غیر از قیمت واقعی در سند معامله.

۷- فریب کاری و پنهان کردن عیب در خرید و فروش موتر و ماشین‌آلات: برای مثال، شخصی موتر وارد شده از جاپان را خریداری می‌کند. فروشنده می‌داند که موتر قبلاً تصادم شدید کرده و سیستم‌های مهم ایمنی آن آسیب دیده است؛ اما عیب موتر را از خریدار پنهان می‌کند.

۸- فریب کاری در صرافی، حواله و پول‌های دیجیتلی:

مانند فریب دادن مشتری در نرخ تبادله ارز؛ به این صورت که صراف یک نرخ را اعلام می‌کند، اما هنگام انجام معامله با مشتری، پنهانی نرخ دیگری را تطبیق می‌نماید. همچنان، دادن پول جعلی به جای پول اصلی، فریب دادن طرف مقابل در مورد تشخیص پول جعلی، یا این که فرستنده حواله ادعا کند پول را فرستاده است، در حالی که در حقیقت آن را نفرستاده باشد؛ یا رسید جعلی ارسال پول را ارائه کند.

۹- فریب کاری در محصولات زراعتی و تولیدی: مانند پنهان کردن کیفیت گندم و سایر محصولات زراعتی، فروختن گندم مرطوب به نام گندم خشک، مخلوط کردن دانه‌های خراب با دانه‌های سالم، یا تفاوت داشتن کیفیت مبیعه تحویل شده با کیفیت نمونه‌ای که قبلاً به خریدار نشان داده شده است.

۱۰- فریب کاری در کیفیت و مقدار تیل و مواد سوختی:

مانند مخلوط کردن مواد برخلاف توافق در تیل، کم کردن مقدار لیتر یا حجم تانکر، یا عرضه کردن تیل غیرمعیاری به نام محصول معیاری.

۱۱- فریب کاری‌های جدید در فروش آنلاین و شبکه‌های اجتماعی: مانند تبلیغ مبیعه در فیسبوک یا شبکه‌های دیگر که فروشنده اصلاً آن را در اختیار ندارد و هدفش تنها گرفتن پول مشتریان است؛ ایجاد شهرت کاذب برای مبیعه از طریق مشتریان جعلی و نظرهای ساختگی؛ نشر اعلان‌های تخفیف جعلی و نشان دادن نادرست قیمت قبلی؛ فرستادن مبیعه ای برخلاف سفارش مشتری و پنهان کردن شرایط بازگرداندن مبیعه.

۱۲- فریب کاری در قرض، فروش اقساطی و شراکت تجاری: مانند ایجاد تفاوت در قیمت نقدی و اقساطی برخلاف توافق؛ پنهان کردن قیمت، تعداد اقساط یا شرایط تأخیر در پرداخت در قرارداد فروش اقساطی؛ ارائه حساب نادرست درباره سرمایه، مصارف یا سود شریک؛ دروغ گفتن درباره زیان برای گرفتن پولی بیش از حق خود از شریک؛ ارائه حساب‌های جعلی به جای سود واقعی در مضاربت یا شراکت؛ و دروغ گفتن درباره هزینه اصلی، خرید مال، و ملکیت و قبض آن در معامله مزایحه.

در فقه اسلامی و اخلاق تجارت، پنهان کردن عیب مبیعۀ مورد معامله از جمله گناهان بزرگ و اعمال ناپسندی به شمار می‌رود که پیامدهای ناگوار بر جامعه و معاملات دارد. احکام مربوط به پنهان کردن عیب مبیعۀ در فقه، تحت عنوان‌هایی چون تدلیس و غش، نجش، کتمان عیب و غرر بیان شده است. برخی از پیامدهای آن به شرح زیر است:

۱- از میان رفتن برکت در خرید و فروش: با پنهان کردن عیب مبیعۀ، هرچند ممکن است سود ظاهری افزایش یابد، اما برکت مال از میان می‌رود. رسول الله ﷺ فرموده‌اند: «فَإِنْ صَدَقًا وَبَيِّنًا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَذَبًا وَكُتْمًا مُحِقَّتْ بَرَكَتُهُ بَيْنَهُمَا».^(۲۱) ترجمه: پس اگر هر دو راست بگویند و عیب مبیعۀ را بیان کنند، در معامله آنان برکت نهاده می‌شود؛ اما اگر هر دو دروغ بگویند و عیب مبیعۀ و حقیقت معامله را پنهان کنند، برکت معامله آنان از میان برداشته می‌شود.

۲- پنهان کردن عیب مبیعۀ، گناه کبیره است: فریب کاری در خرید و فروش از گناهان بزرگ است. رسول الله ﷺ فرموده‌اند: «مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا». ترجمه: هر کس به ما فریب کاری کند، از ما نیست.

امام ابن حجر مکی رحمه الله می‌فرماید که متن این حدیث را بیش تر از ده تن صحابه کرام نقل کرده است^(۲۲). در حدیث شریف دیگری آمده است: عَنْ وَائِلَةَ بِنِ الْأَسْقَعِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «مَنْ بَاعَ عَيْبًا لَمْ يُبَيِّنْهُ، لَمْ يَزَلْ فِي مَقْتِ اللَّهِ، وَلَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ تَلْعَنُهُ»^(۲۳)

ترجمه: از حضرت وائله بن اسقع رضی الله عنه روایت است که فرمود: از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که می‌فرمودند: هر کس عیب را را بفروشد (یعنی مالی را فروخت که معیوب بود و عیب آن را بیان نکند)، همواره مورد خشم الله تعالی قرار می‌گیرد و فرشتگان پیوسته بر او لعنت می‌فرستند. در روایت امام احمد آمده است که حضرت وائله بن اسقع رضی الله عنه فرمود: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ يَبِيعُ شَيْئًا إِلَّا يُبَيِّنُ مَا فِيهِ، وَلَا يَحِلُّ لِمَنْ يَعْلَمُ ذَلِكَ إِلَّا يُبَيِّنْهُ»^(۲۴) ترجمه: از رسول الله صلی الله علیه وسلم شنیدم که فرمودند: برای هیچ کس جایز نیست چیزی را بفروشد، مگر این که عیب موجود در آن را بیان کند؛ و برای کسی که از آن عیب آگاه است نیز جایز نیست که آن را بیان نکند.

امام ابن حجر هیتمی رحمه الله می‌فرماید: عَدُّ هَذَا كَبِيرَةً هُوَ ظَاهِرٌ بَعْضُ مَا فِي هَذِهِ الْأَحَادِيثِ مِنْ نَفْيِ الْإِسْلَامِ عَنْهُ مَعَ كَوْنِهِ لَمْ يَزَلْ فِي مَقْتِ اللَّهِ أَوْ كَوْنِ الْمَلَائِكَةِ تَلْعَنُهُ^(۲۵).

ترجمه: کبیره شمردن این عمل، از ظاهر برخی از احادیث یادشده روشن می‌شود؛ احادیثی که در آنها، با وجود این که شخص همواره مورد خشم الله تعالی قرار می‌گیرد یا فرشتگان بر او لعنت می‌فرستند، اسلام از او نفی شده است.

در حدیث شریف دیگری آمده است: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «الْمَكْرُ وَالْخَدِيعَةُ وَالْخِيَانَةُ فِي النَّارِ»^(۲۶).

ترجمه: از حضرت انس بن مالک رضی الله عنه روایت است که پیامبر علیه السلام فرمودند: مکر، فریب و خیانت در آتش دوزخ است؛ یعنی صاحبان این اعمال در معرض عذاب آتش دوزخ قرار دارند.

^{۲۱} - صحیح البخاری (۵۸/۳)، صحیح مسلم (۱۱۶۴/۳)

^{۲۲} - صحیح البخاری (۵۸/۳)، صحیح مسلم (۱۱۶۴/۳)

^{۲۳} - سنن ابن ماجه ت الأرئووط (۳۵۶/۳)

^{۲۴} - مسند أحمد ط الرسالة (۳۹۵/۲۵)، سنن ابن ماجه ت الأرئووط (۳۵۷/۳)

^{۲۵} - الزواجر عن اقتراف الكبائر (۳۹۶/۱)

^{۲۶} - المستدرک للحاکم (۶۵۰/۴)، مسند البزار (۳۰۳/۱۶)

شیخ الاسلام ابن حجر هیثمی رحمه الله در کتاب الزواجر می نویسد: فَتَأْمَلْ ذَلِكَ أَيُّهَا الْمَاكِرُ الْمُخَادِعُ الْغَشَّاشُ الْأَكِلُ أَمْوَالَ النَّاسِ بِتِلْكَ الْبُيُوعَاتِ الْبَاطِلَةِ وَالتَّجَارَاتِ الْفَاسِدَةِ، تَعْلَمْ أَنَّهُ لَا صَلَاةَ لَكَ وَلَا زَكَاةَ وَلَا صَوْمَ وَلَا حَجَّ كَمَا جَاءَ عَنِ الصَّادِقِ الْمَصْدُوقِ الَّذِي لَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى، وَلْيَتَأْمَلِ الْغَشَّاشُ بِخُصُوصِهِ قَوْلَهُ «- صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا» يَعْلَمُ أَنَّ أَمْرَ الْغِشِّ عَظِيمٌ، وَأَنَّ عَاقِبَتَهُ وَخِيمَةٌ جِدًّا فَإِنَّهُ رُبَّمَا أَدَّتْ إِلَى الْخُرُوجِ عَنِ الْإِسْلَامِ وَالْعِيَادُ بِاللَّهِ تَعَالَى، فَإِنَّ الْغَالِبَ أَنَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَا يَقُولُ لَيْسَ مِنَّا إِلَّا فِي شَيْءٍ قَبِيحٍ جِدًّا يُؤَدِّي بِصَاحِبِهِ إِلَى أَمْرِ خَطِيرٍ وَيُخْشَى مِنْهُ الْكُفْرُ» (٢٧)

ترجمه: پس ای فریب کار، نیرنگ باز و کسی که از راه معاملات باطل و تجارت های فاسد، اموال مردم را می خوری، در این موضوع بیندیش تا بدانی نیست برای تو نماز و نیست از برای تو روزه و نیست از برای تو زکاة و حج چنان که از پیامبر راست گو و تصدیق شده ای که از روی خواهش نفس سخن نمی گوید، روایت شده است.

به ویژه، شخص فریب کار باید در این سخن رسول الله صلی الله علیه وسلم بیندیشد که فرمودند: «مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا». از این سخن دانسته می شود که موضوع فریب کاری بسیار مهم است و پیامد آن بسیار خطرناک می باشد؛ زیرا ممکن است گاهی به خروج از اسلام بینجامد، و پناه بر الله تعالی! غالباً رسول الله صلی الله علیه وسلم عبارت «لَيْسَ مِنَّا» را در مورد عملی بسیار زشت به کار می برند که صاحب آن را به سرانجامی خطرناک می رساند و بیم کفر درباره او وجود دارد.

۳- پذیرفته نشدن دعاها: فریب کاری در خرید و فروش و پنهان کردن عیب مبیعه، کسب حرام و تصرف در اموال مردم از راه های باطل است. الله تعالی از خوردن اموال مردم به شیوه های ناحق منع کرده است. چنین اعمالی سبب خشم و نارضایتی الله تعالی می شود و مانع پذیرفته شدن دعاها می گردد. الله تعالی می فرماید: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ (۲۸). ترجمه: و اموال یکدیگر را در میان خود به ناحق نخورید.

در حدیث شریف آمده است: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا، إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ} [المؤمنون: ۵۱] وَقَالَ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} [البقرة: ۱۷۲] ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلُ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ، يَا رَبِّ، يَا رَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغِذْيَ بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابَ لِذَلِكَ؟» (۲۹)

ترجمه: از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: ای مردم! بی گمان، الله تعالی پاک است و جز پاک را نمی پذیرد. الله تعالی به مؤمنان همان چیزی را فرمان داده است که به پیامبران فرمان داده بود؛ چنان که فرموده است: «ای پیامبران! از چیزهای پاکیزه بخورید و کارهای شایسته انجام دهید؛ بی گمان، من به آنچه انجام می دهید، دانا هستم.» [المؤمنون: ۵۱]

و فرموده است: «ای کسانی که ایمان آورده اید! از روزی های پاکیزه ای که به شما داده ایم، بخورید.» [البقرة: ۱۷۲]

سپس رسول الله صلی الله علیه وسلم از مردی یاد کردند که سفر طولانی می کند، موهایش ژولیده و بدنش غبارآلود است و دست های خود را به سوی آسمان بلند می کند و می گوید: ای پروردگار من! ای پروردگار من! در حالی که خوراکش حرام، نوشیدنی اش حرام، لباسش حرام و تغذیه اش از حرام است؛ پس چگونه دعای چنین شخصی پذیرفته شود؟

۲۷ - الزواجر عن اقتراف الكبائر (۱/ ۴۰۱). الناشر: دار الفكر

۲۸ - البقرة: (۱۸۸)

۲۹ - صحیح مسلم (۷۰۳/ ۲)

۴- امکان بازگرداندن میبیه و فسخ معامله: هرگاه خریدار از عیبی در کالای خریداری شده آگاه شود که هنگام خرید از او پنهان بوده است، از نظر شرعی ممکن است حق خیار عیب برای او ثابت شود. در این صورت، خریدار می‌تواند، با رعایت شرایط و احکام فقهی مربوط، یکی از راه‌های زیر را انتخاب کند:

- بازگرداندن میبیه: میبیه را به فروشنده بازگرداند و پول پرداخت شده خود را پس بگیرد، در صورتی که شرایط شرعی فسخ و بازگرداندن فراهم باشد.

- فسخ معامله: در صورت ثابت بودن حق فسخ، معامله را برهم بزند و حقوق مالی خود را مطابق احکام شرعی مطالبه کند.

۵- اعتماد مردم و اعتبار اجتماعی را از بین می‌برد.

وقتی مردم بدانند که یک تاجر در معاملات خود فریب کاری می‌کند، اعتمادشان را به سخنان او از دست می‌دهند. ممکن است او با پنهان کردن عیب میبیه، یک بار آن را به قیمت بلندتر بفروشد؛ اما اگر حقیقت آشکار شود، خریداران از او دوری خواهند کرد و اعتبار دکان، کاروبار و نام او آسیب خواهد دید.

اعتماد، سرمایه مهم کاروبار است. پول ممکن است کم شود و دوباره به دست آید؛ اما به دست آوردن دوباره اعتماد از دست رفته مردم، به زمان و تلاش فراوان نیاز دارد.

۶- میان مردم دشمنی و اختلاف ایجاد می‌کند.

پنهان کردن عیب میبیه، در بسیاری از موارد، میان خریدار و فروشنده اختلاف و کشمکش به وجود می‌آورد. خریدار وقتی بعداً از عیب میبیه آگاه شود، احساس می‌کند که فریب خورده است؛ فروشنده نیز می‌کوشد پول را نزد خود نگه دارد و در نتیجه، هر دو طرف گرفتار اختلاف و نزاع می‌شوند. این اختلاف‌ها گاهی تا محکمه، دشمنی میان خانواده‌ها و دعوای حقوقی طولانی نیز ادامه پیدا می‌کنند.

اسلام می‌خواهد که معاملات بر اساس رضایت، عدالت و شفافیت انجام شوند، نه بر پایه فریب، بدگمانی و دشمنی.

۷- در آخرت مفلس خواهد بود. حقوق مردم تنها با توبه کردن ساقط نمی‌شود؛ بلکه اگر مال کسی به ناحق گرفته شده باشد، باید تا حد توان حق او نیز ادا گردد.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرموده است: «مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عَرَضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أَخَذَ مِنْهُ بِقَدَرٍ مَظْلَمَتِهِ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أَخَذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ» (۳).

ترجمه: هر کس برادرش را در مورد آبرو یا چیز دیگری مورد ستم قرار داده باشد، باید امروز از او بخشش بطلبد، پیش از آن که روزی فرا برسد که در آن نه دینار وجود داشته باشد و نه درهم. اگر او عمل نیک داشته باشد، به اندازه ستمی که مرتکب شده است، از اعمال نیکش گرفته خواهد شد و به مظلوم داده خواهد شد؛ و اگر اعمال نیکی نداشته باشد، از گناهان مظلوم گرفته شده و بر دوش ستمگر گذاشته خواهد شد.

از این حدیث دانسته می‌شود که درباره پرداخت حقوق مردم باید در زندگی دنیا اقدام کرد؛ زیرا حساب آخرت با پرداخت پول انجام نمی‌شود، بلکه به عدالت الله تعالی و ادای حقوق بندگان بستگی دارد.

أَقُولُ قَوْلِي هَذَا، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِي وَلَكُمْ وَلِسَائِرِ الْمُسْلِمِينَ

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ